ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI

13.00.00 Pedagogika fanlari
13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
13.00.03 Maxsus pedagogika
13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohalari va bosqichlari bo'yicha)
13.00.07 Ta'limda menejment
13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
07.00.00 Tarix fanlari
19.00.00 Psixologiya fanlari
01.00.00 Fizika-matematika fanlari
02.00.00 Kimyo fanlari
03.00.00 Biologiya fanlari
09.00.00 Falsafa fanlari
10.00.00 Filologiya fanlari
11.00.00 Geografiya fanlari

№8
2025

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 68 sahifa,
1-avgust, 2025-yil.

BOSH MUHARRIR:
Karimova E'zoza Gapirjanovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirli

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:
Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A`ZOLARI
Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F.O. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),dotsent
Doniyorov S. M. –"Yangi O'zbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari nomzodi (PhD)
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ
Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:
Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:
Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:
Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician
Shoumarov G'. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician
Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor
Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Shermuhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor
Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)
Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)
Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)
Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)
Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)
Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)
Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor
Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)
Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor
Mirzayeva F.O. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor
Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor
Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor
Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service
Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor
Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)
Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor
Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor
Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the Editorial Board of the newspapers "Yangi Uzbekiston" and "Pravda Vostoka", Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Philological Sciences (PhD)
Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor
Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics
Ashurov R. R. – doctor of philosophy (PhD) in psychology
Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region
Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:
Pedagogika fanlari bo'yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:
- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo'yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):
- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali

26.09.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **№C-5669363** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA

Zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkiloti direktori modeli:
tizimli boshqaruv yondashuvi asosida shakllanishi....14
Abdullayeva Nafisa Shavkatovna, Maraimova Muxtabar Pulatovna

O'smirlardagi nevroz holatining psixologik xususiyatlari....20
Abduraximov Doniyor Abdusaid o'g'li

Ta'lim siyosati va o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi:
xalqaro tajriba va o'zbekistonda amaliyot taqqoslamasi....25
Ahadova Mushtariybonu Akmal qizi

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini
rivojlantirishning hozirgi holati va o'ziga xosligi 30
Beknazarova Muxlisa O'tkir qizi

Ta'lim sifatini oshirishda "Barkamol avlod" bolalar maktablarining zarurati va ahamiyati 33
Eshmuminova Oybarchin Botirovna

Bolalarda nutq kamchiliklari: etiologiya, rivojlanish dinamikasi va erta aralashuv 39
Isayeva Mushtariy Alisher qizi

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kitobxonlikka o'rgatish usullari 44
Maydonova Saboxat Sadulloyevna

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik vositasida badiiy adabiyot namunalariga qiziqishni
shakllantirishning o'ziga xos jihatlari....48
Mingbayeva Barno Ubaydullayevna

Pedagogical Characteristics in Enhancing Speaking Skills of Esp Learners
in English Language Classes Through Digital Technologies....52
Pardayeva Zulaykho Yusubjonovna

Nutq buzishlarida uchraydigan idrok jarayonining o'ziga xos xususiyatlari 55
Ruziyeva Guzal Shuxrat qizi

"Biologik savodxonlik" tushunchasi zamonaviy ta'lim paradigmasi kontekstida 59
Umaraliyeva Mamura Tashxodjayevna

O'qituvchi faoliyatida kasbiy madaniyatning o'rni 65
Umarova Feruzabonu Bobir qizi

NUTQ BUZISHLARIDA UCHRAYDIGAN IDROK JARAYONINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ruziyeva Guzal Shuxrat qizi
Alfraganus Universitety Pedagogika fakulteti defektologiya (logopediya) yoʻnalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolam orqali inson ongi dunyoni, atrof - muhitni, oʻzligini anglashda imkon beruvchi ongni oʻrganish uchun uni alohida psixik jarayonlarga boʻlib oʻrganadi. Bu jarayonlar - sezgilar, idrok, xotira, diqqat, tafakkur, nutq va boshqalardir.

Kalit soʻzlar: Idrok, sezgi, anglash, xotira, diqqat, ixtiyoriy, ixtiyorsiz, nutq, tafakkur, his-tuygʻu, bosh miya, nerv tolalari, tugunlari, psixik jarayonlar, emotsiyalar.

Abstract: This article breaks down the human mind into distinct mental processes to study consciousness, which allows us to understand the world, our environment, and ourselves. These processes include sensation, perception, memory, attention, thinking, speech, and others.

Key words: Perception, sensation, understanding, memory, attention, voluntary, involuntary, speech, thinking, feelings, brain, nerve fibers, nodes, mental processes, emotions.

Аннотация: В данной статье человеческий разум разделяется на отдельные психические процессы для изучения сознания, которое позволяет нам понимать мир, окружающую среду и самих себя. К этим процессам относятся ощущения, восприятие, память, внимание, мышление, речь и другие.

Ключевые слова: Восприятие, ощущение, понимание, память, внимание, произвольное, непроизвольное, речь, мышление, чувства, мозг, нервные волокна, узлы, психические процессы, эмоции.

KIRISH

Mustaqillik yillarida Oʻzbekiston Respublikasida demokratik, insonparvar va huquqiy jamiyatni barpo etish, jamiyatda sogʻlom muhitni qaror toptirish, fuqorolarni maʼnaviyatini shakllantirish va takomillashtirish borasida qator ijobiy ishlar amalga oshirildi.

Oʻzbekiston Respublikasining "Taʼlim toʻgʻrisidagi" Qonuni, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" taʼlim-tarbiya asoslarini yaratishda muhim omil boʻlib maydonga chiqadi. Jismoniy va ruhiy rivojlanishida nuqsoni mavjud, shuningdek uzoq vaqt davolanishga majbur bolalar va oʻsmirlarni oʻqitish, ularni tarbiyalash uchun ixtisoslashtirilgan taʼlim muassasalarni tashkil etilishini eʼtirof qilinishi ham muhim ahamiyatga molikdir. Milliy istiqlol mafkurasi asosida jismoniy va ruhiy rivojlanishida nuqsoni mavjud bolalar va oʻsmirlarni oʻqitish, ularni tarbiyalash hamda hayotga tayyorlashda maxsus maktablarning boshlangʻich sinf mehnat taʼlimi muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu sababli, bugungi kunda maxsus maktablarida mehnat tarbiyasini takomillashtirishning samarali usullarini aniqlash dolzarb masalalardan biridir.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Mamlakatimizdagi mustaqil, huquqiy demokratik davlat, erkin fuqarolik jamiyat qurish yoʻlidagi ulkan ishlar inson mohiyatini yangidan kashf qilishga, uning oʻzligini anglashdagi imkoniyatlarini roʻyobga chiqarishga va maʼnaviy barkamol, intellektual hamda aqliy-amaliy jihatdan mukammal yetuk kadrlarni tayyorlash uchun yangi shart-sharoitlar yaratib bermoqda. Oʻzbekiston Bolalar huquqlari toʻgʻrisidagi Xalqaro Konvensiyani ratifikatsiya qilgan hamda BMTning Bola huquqlari qoʻmitasi tavsiyalarining bajarilishi yuzasidan Milliy harakat dasturini qabul qilgan davlat sifatida har bir bolaning tugʻilgan onidan boshlab oila muhitida tarbiyalanishi, uning salomatligi, aqliy va jismoniy kamoloti uchun barcha shart-sharoitlarning yaratilishi davlat ahamiyatiga molik

masala ekanligini amalda ta'minlashga katta ahamiyat berib kelmoqda. Shu ma'noda "Bola huquqlari kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining qabul qilinishi ana shu e'tibor va g'amxo'rlikning yana bir amaliy ifodasidir.

Zamonaviy psixologiyada ontogenetik rivojlanishning turli bosqichlari o'ziga xos jins va yosh xususiyatlarini namoyon etuvchi turli kognitiv, kognitiv va affektiv jabhalar bir qator genetik, ijtimoiy va shaxsiy omillarning o'zaro uyg'unlashuvida ro'y berib, turfa ko'rinishli va katta ta'sir kuchiga egaligi bilan subyektning xulq-atvor mexanizmida o'ziga xos individual-psixologik, individualdinamik xususiyatlar, uning dunyoqarashi, qadriyatlar tizimi, kauzal, kazusli vaziyatga tushganga qadar yashagan ijtimoiy-psixologik muhit bilan belgilanib, shaxs rivojlanishi va shakllanishida katta ahamiyatga egaligi ta'kidlanadi. Zero, shaxs va uning tashqi olamni bilish imkoniyatlari bilish jarayonlari, ya'ni psixik jarayonlar orqali tushuntiriladi. Idrok va xotira jarayonlarining samaradorligi va ularni boshqarish psixik jarayon bo'lmish diqqatga bevosita bog'liqdir. Eshitishda kamchiligi bor shaxslarni o'rganish va diagnostika qilish psixologning amaliy faoliyatiga yordam beradi. Ayni vaqtda psixologik diagnostikaning barvaqt amalga oshirilishi nutq bilan bog'liq salbiy holatlarning intervensiyasi uchun zamin yaratadi.

Inson ayrim yorug' yoki rangli, tovushlar yoki aloqalarning o'rganilmagan dunyosida emas, jismlar va shakllar, murakkab vaziyatlar dunyosida yashaydi. inson tomonidan idrok etiladigan narsalar uning ko'z o'ngida yaxlit tasvirlar ko'rinishida namoyon bo'ladi.

"Sezgi" va "idrok" tushunchlari o'zaro bir-biri bilan bog'liqdir, lekin ular o'rtasida tub negizli farqlar ham mavjud. Qo'shilish natijasida ayrim sezgilar yaxlit idrokka aylanadi, alohida belgilarni aks ettirishdan yaxlit jismlar yoki vaziyatlarni aks ettirishga o'tadilar. SHuning uchun idrokning sezgidan asosiy farqi, bizga ta'sir o'tkazuvchi barcha narsalarni anglash, ya'ni, jismni barcha xossolari bilan birgalikda yaxlit aks ettirishning predmetliligidan iborat.

Shunday qilib, idrok – bu jism va hodisalarni, ularning his-tuyg'u organlariga bevosita ta'sir ko'rsatishida yaxlit aks ettirish psixik jarayoni.

Idrok – bu sezgilarning oddiy yig'indisi emas. Idrok qilish jarayonida sezgilardan tashqari, avvalgi tajriba, idrok etiladiganlarni anglash, shuningdek, xotira jarayonlari qatnashadi. SHuning ko'p hollarda idrok insonning perseptiv tizimi deb ataladi.

Hozirda tasavvurlarni bilish jarayoniga oid turli nazariyalar mavjud. Bu nazariyalarda asosiy e'tibor his-tuyg'u organlariga ta'sir ko'rsatuvchi tashqi daraklarning anglangan perseptiv tasvirlarga aylanishiga qaratilgan.

Psixofiziologlarning tadqiqotlariga ko'ra, idrok tahliliy ishlarni olib borishni talab etuvchi juda murakkab jarayondir. Idrok qilish jarayoniga muntazam ravishda harakatli tarkibiy qismlar (aniq jismlarni idrok qilishda jismlarni ushlab ko'rish va ko'zlar harakati; nutqni idrok qilishda mos kelgan tovushlarni kuylash va talaffuz qilish) kiritilgan bo'ladi. Shuning uchun idrokni sub'ektning perseptiv (idrok qilinuvchi) faoliyati sifatida belgilash maqsadga muvofiqdir. Bu faoliyatning natijasi bo'lib, real hayotimizda to'qnashishimiz mumkin bo'lgan jism haqidagi yaxlit tasavvur etish hisoblanadi.

Y.Y.Vishnevskaya mehnat darslari uchun nutqiy materialni to'rt xil turga tavsiflashni taklif etadi.

Jismni yaxlit aks ettirish ta'sir etuvchi belgilarning(rang, shakl, ta'm va h.k.) yaxlit to'plamidan, bir vaqtning o'zida mavjud bo'lmaganlardan asosiy etakchi belgilarni ajratib olishni talab etadi. Idrok qilishning ushbu perseptiv tasvirning shakllanish bosqichida tafakkur ham qantashishi mumkin, deb taxmin qilinadi. Lekin idrokningkeyingi bosqichi asosiy mohiyatga ega bo'lgan guruhlarni birlashtirishni va idrok etilgan belgilar to'plami bilan jism haqidagi avvalgi bilimlarni taqqoslashni talab etadi, ya'ni, idrok qilish jarayonida xotira ishtirok etadi. Agar taqdim etilayotgan jism haqidagi farazni taqqoslashda, u etkazilgan axborot bilan mos kelsa jismni tanib olish sodir bo'ladi va u idrok etiladi, agarda mos kelmasa, sub'ekt uni topmagunicha, kerakli yechimni izlash davom ettiriladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Idrok qilishda u yoki bu jismni idrok qilish istagi, uni idrok qilish zaruriyati yoki majburiyati, yaxshiroq idrok qilishga erishishga yo'naltirilgan iroda kuchi, bunday vaziyatlarda namoyon bo'ladigan qat'iyatlilik katta ahamiyatga egadir. Real olam jismini idrok qilishda insonning diqqati va yo'nalganligi ham qatnashadi.

Idrok qilishga bo'lgan munosabatimiz idrok jarayoni uchun katta ahamiyatga ega. Jism bizga qiziqarli yoki biz unga befarq bo'lganimiz uchun, u bizda turlicha his-tuyg'ularni uyg'otishi mumkin. bizga qiziqarli bo'lgan jism faol idrok etilishi, va, aksincha, bizga farqsiz bo'lgan jismni sezmasligimiz ham mumkin.

Shunday qilib, idrok – bu ayni vaqtda bizga ta'sir ko'rsatayotgan narsani bilishga qaratilgan o'ta murakkab, shu bilan birga, umumiy jarayon.

Idrokning fiziologik asosi bo'lib his-tuyg'u organlari, nerv tolalari va markaziy asab tizimida ro'y beradigan jarayonlar hisoblanadi. Nerv qo'zg'alishi seskantiruvchilardan his-tuyg'u organlaridagi nerv tugunlarining markaziy proeksiyasidan iborat bo'lgan po'stloqning sensor sohalariga o'tkaziladi. Proeksiya sohasi qaysi organ bilan bog'langanligiga ko'ra, ma'lum sensor axborot shakllanadi.

Sezgilar taklif etilgan yo'nalish darajasida idrok qilish jarayonining tarkibiy qismi sifatida shakllanadi. Idrokning fiziologik mexanizmlarining o'zi, qo'zg'alish bosh miya po'stlog'ining proeksiyali sohalardan integrativ sohalariga o'tganida, real dunyo hodisalari obrazlari shakllanishining tugallanishi sodir bo'ladigan keyingi bosqichlarda yaxlit obrazning shakllanishi jarayonlarida ishtirok etadi. Shuning uchun idrok jarayonini yakunlovchi bosh miya po'stlog'ining integrativ sohalari, ko'pincha, perseptiv sohalar deb ataladi. Bu sohalarning vazifasi proeksiyali sohalarning vazifasidan tubdan farq qiladi. Bu farq u yoki bu soha faoliyatning izdan chiqishida yaqqol ko'zga tashlanadi. Masalan, ko'rish proeksiyali sohasining faoliyati buzilganida markaziy ko'zi ojizlik paydo bo'ladi, ya'ni, periferiya – his-tuyg'u organlarining to'liq faoliyatida odam butunlay ko'rish sezgilaridan mahrum bo'ladi, u hech narsani ko'ramaydi. Integrativ soha faoliyatining zarar ko'rishi yoki izdan chiqishida jarayon boshqacha tus oladi. Odam alohida yorug' dog'larni, qandaydir sharpalarni ko'radi, lekin ko'rganlarini tushunmaydi. Unga ta'sir etuvchilarni anglay olmaydi, unga yaxshi tanish jismlarni ham taniyolmay qoladi. SHunga o'xshash manzara boshqa modalliklarning integrativ sohalari faoliyatining izdan chiqishida ham kuzatiladi. Masalan, eshitish integrativ sohalarining buzilishida odamlar inson nutqini tushunolmay qoladalar.

TAHLIL VA NATIJALAR

Idrokning fiziologik asosi, uning harakat faoliyati, emotsional kechinmalar, turli tafakkur jarayonlari bilan uzviy bog'langanligi sababidan yanada murakkablashadi. Bundan kelib chiqadiki, his–tuyg'u organlarida boshlangan tashqi seskantiruvchilar ta'sirida paydo bo'lgan nerv qo'zg'alishlari asab markazlariga o'tadi, bunda ular po'stloq sohalarini qamrab oladi, boshqa nerv qo'zg'alishlari bilan o'zaro ta'sirga kirishadi. O'zaro ta'sirga kirishgan va po'stloqning turli sohalarini qamrab olgan bunday qo'zg'alishlar to'ri idrokning fiziologik asosini tashkil etadi.

Idrokning reflektorlik asosini I. P. Pavlov ochib berdi. Uning ko'rsatishicha, idrokning assida shartli reflekslar, ya'ni, bosh miya katta yarim sharlari po'stlog'ida atrof-olam hodisalari yoki jismlarining retseptorlarga ta'siri natijasida hosil bo'ladigan vaqtinchalik nerv aloqalari yotadi. Bunda nerv aloqalari hosil qilgan qo'zg'alishlarni qayta ishlashda analizatorlarning po'stloq bo'limlari yadrolarida tahlil qilish va sintezning murakkab jarayonlari sodir bo'lganligi sababli, nerv aloqalari seskantiruvchilar to'plami sifatida namoyon bo'ladi. Tahlil qilish va sintez jarayonlari idrok ob'ektining atrof-muhitdan ajratib olinishini ta'minlaydilar, va shu asosda uning barcha xossalari yaxlit obrazga birlashadi.

Idrok jarayonini ta'minlovchi vaqtinchalik nerv aloqalari ikki xil: bir analizator chegarasida va analizatorlar o'rtasida hosil bo'ladigan turlarga ajratilishi mumkin. Birinchi turdagilari organizmga bir modallikka ega bo'lgan ko'p tomonlama seskantiruvchining ta'sir etishida alohida o'rin egallaydilar. Masalan, bunday seskantiruvchi sifatida eshitish analizatoriga ta'sir ko'rsatuvchi alohida tovushlarning o'ziga xos uyg'unligidan iborat bo'lgan kuy xizmat qilish mumkin. Bu to'plam yagona murakkab seskantiruvchi sifatida faoliyat ko'rsatadi. Bunda nerv aloqalari seskantiruvchining o'ziga nisbatan javob o'rnida emas, balki, ularning vaqtinchalik, fazoviy va shu kabi munosabatlariga nisbatan ham hosil bo'ladi. Natijada katta yarim sharlar po'stlog'ida integratsiyalash yoki murakkab sintez jarayoni sodir bo'ladi.

Ko'p tomonlama seskantiruvchi ta'sirida hosil bo'ladigan nerv aloqalarining ikkinchi turi – bu turli analizatorlar chegarasidagi aloqalar, ularning yuzaga kelishini I.M. Sechenov assotsiatsiyalar (ko'rish, kinestetik, sezish va h.k.) mavjudligi bilan tushuntirgan edi. Odamda bu assotsiatsiyalar so'zning eshitiladigan obrazi bilan birgalikda kuzatiladi, bunda idrok yaxlitlik xususiyatiga ega bo'ladi. Masalan, agar ko'zlaringizni bog'lab qo'yib, qo'lingizga aylanasimon jism tutqazilsa, oldindan uni iste'mol qilish mumkinligi uqtirilsa, bunda siz uning o'ziga xos hidini sezishingiz, tatib ko'rishingiz, va hech qiynalmasdan, nima haqida gap ketayotganini tushunib olishingiz mumkin. Bundan, analizatorlar o'rtasidagi aloqalar hisobiga jismlar yoki hodisalarning idrok qilinishi uchun maxsus moslashtirilgan analizatorlari bo'lmagan xossalarini idrokda aks ettirishimiz mumkinligi kelib chiqadi (masalan, jismning kattaligi, sof og'irligi va boshqalar).

Shunday qilib, idrok obrazini tuzishning murakkab jarayoni asosida seskantiruvchilarni yaqqol ko'rish sharoitlari bilan jism xossalarining o'zaro ta'sirini murakkab yaxlitlik sifatida hisobga olgan holda ta'minlaydigan ichki analizatorli va tashqi analizatorli aloqalar yotadi.

Idrok qilishni tashkil qilish. Sezgi ma'lumotlarini ahamiyatli idrokka aylantirish uchun biz uni tashkil qilishimiz kerak: narsalarni ularning atrof-muhitidan ajratib olishimiz, ularning ahamiyatli va doimiy shaklini farqlashimiz, shuningdek ular harakatlanishi yoki harakatlanmasligini va ular bizdan qanday masofada turganligini aniqla-

shimiz kerak. Miyaning idrok qilish va uning qoidalari shakllanishidagi roli ayrim illyuziyalar bilan izohlanadi. XX asr boshida bir guruh nemis psixologlari bizning aql-idrokimiz qanday tarzda his-tuyg'ularimiz, sezgilarimizni tashkil qilishi va ularni idrokka aylantirishiga qiziqib qoldilar. Sezgi signallarini qabul qiluvchi odam ularni "geshtalt" (nemischa – "shakl" yoki "yaxlit" ma'nosini anglatadi)ga aylantiradi. Geshtaltpsixologiya odam bunday qobiliyatining ko'p sonli misollarini tavsiflab berdi. Rasmga e'tibor bering, shaklning alohida qismlari – bu bor-yo'g'i uchta oq chiziqdan iborat. Biroq biz ularning barchasini birgalikda idrok qilganimizda, yaxlit shakl – "Neker kubi"ni ko'ramiz.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Psixofiziologlarning tadqiqotlariga ko'ra, idrok tahliliy ishlarni olib borishni talab etuvchi juda murakkab jarayondir. Idrok qilish jarayoniga muntazam ravishda harakatli tarkibiy qismlar (aniq jismlarni idrok qilishda jismlarni ushlab ko'rish va ko'zlar harakati; nutqni idrok qilishda mos kelgan tovushlarni kuylash va talaffuz qilish) kiritilgan bo'ladi. SHuning uchun idrokni sub'ektning perseptiv (idrok qilinuvchi) faoliyati sifatida belgilash maqsadga muvofiqdir. Bu faoliyatning natijasi bo'lib, real hayotimizda to'qnashishimiz mumkin bo'lgan jism haqidagi yaxlit tasavvur etish hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Muzaffarova, X. (2021). Aqli zaiflik tushunchasi talqinidagi nazariy xatolarning salbiy oqibatlari. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, (2).
2. Muzaffarova, X. (2020). O'quvchilar savodxonligini oshirishda didaktik oyin va mashqlarni tanlash texnologiyasi. Архив Научных Публикаций JSPI.
3. Muzaffarova, X. (2020). Мактабгача таълим жараёнига мультимедиа технологиясини татбиқ этиш. Архив Научных Публикаций JSPI.
4. Muzaffarova, X. (2020). Pedagogik texnologiyalar va ularni maxsus ta'lim mussasalariga tadbiq etish. Архив Научных Публикаций JSPI.
5. Muzaffarova, X. (2020). Мактабгача таълим жараёнига мультимедиа технологиясини татбиқ этиш. Архив Научных Публикаций JSPI.

13.00.00	Pedagogika fanlari
13.00.01	Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
13.00.02	Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
13.00.03	Maxsus pedagogika
13.00.04	Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
13.00.05	Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
13.00.06	Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohalari va bosqichlari bo'yicha)
13.00.07	Ta'limda menejment
13.00.08	Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
13.00.09	Ijtimoiy pedagogika
07.00.00	Tarix fanlari
19.00.00	Psixologiya fanlari
01.00.00	Fizika-matematika fanlari
02.00.00	Kimyo fanlari
03.00.00	Biologiya fanlari
09.00.00	Falsafa fanlari
10.00.00	Filologiya fanlari
11.00.00	Geografiya fanlari

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2025. №8

© Materiallar koʻchirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida koʻrsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan
Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№C–5669363 reyestr raqami tartibi boʻyicha roʻyxatdan oʻtkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.